

Institut za pedagoška istraživanja
Beograd

Institut za psihologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNİK RADOVA

Urednici

Vladimir DŽINOVIĆ
Tijana NIKITOVIĆ

12. i 13. mart 2021. godine
Online konferencija

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNIK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Tijana Nikitović

12. i 13. mart 2021.
Online konferencija

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Nikoleta Gutvajn, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Nataša Simić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

msr Sanja Grbić, istraživač saradnik, asistent
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Tijana Nikitović, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-9/2021-14/200018).

MODEL AGONISTIČKOG SELFA: OBLICI RAZVOJA I PROMENE*

Sanja Grbić**

*Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

Dragan Vesić i Vladimir Džinović

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Uvod. Predmet ovog rada su oblici razvoja i promene agonistički koncipiranog selfa (Gutvajn i Džinović, 2019; Džinović, 2020), koji se oslanja na polifono, fukoovsko i konstruktivističko stanovište. Ovaj model se delimično nadovezuje na doprinose eriksonovskog, narativnog i dijaloškog modela identiteta, koji su naglasili kontinuitet u doživljaju sebe (Erikson, 2008), kroz konstruisanje ličnog narativa, aproprijacijom metanarativa (Bruner, 1991; 2003; McAdams, 1996, 2003; Nelson, 2003), u kojem različite Ja-pozicije (glasovi) demokratski pregovaraju (Hermans, 2018). Razvojno-teorijske pretpostavke koje delimo odnose se na relaciju ontologiju privatnog: unutrašnji plan se ko-konstruiše u socijalnoj praksi, na prvom mestu jezičkoj (Vigotski, 1960/1996), u kojoj se nužno neprekidno pozicioniramo i bivamo pozicionirani u okviru javnih diskursa (Bamberg, 1997, 2011; Davies & Harre, 1990).

Razvoj identiteta u ovim modelima diskutuje se u terminima sve veće diferencijacije u odgovaranju na normativne razvojne zadatke u kompleksnim socijalnim kontekstima. Međutim, modeli pretpostavljaju da je adaptivan i relativno trajan razvojni ishod uspostavljanje koherentnog narativa o sebi i stabilnog pravca akcije (Erikson, 2008; Habermas & Bluck, 2000; Hermans, 2018). Dakle, prikazane teorije povezuje podležna *metafora integrisanog mnoštva*, koju, zbog ograničenja njenih interpretativnih moći, napuštamo.

Alternativa koju nudimo je teorija relacionog, polifonog, agensnog i – ovo predstavlja diskontinuitet spram prethodnih modela – uvek fragmentiranog i *suštinski neucelovljivog subjekta*. Model agonističkog selfa zasniva se na idejama Bahtina (1967), Gergena (1971), Kelija (Kelly, 1955) i Fukoa (1978) i konceptualizuje self kao procesualan i situaciono specifičan fenomen. Self je *događaj* unutar socijalne interakcije, u kojem međusobno neusaglašene pozicije „unutar subjekta“, nejednake moći, ulaze u različite odnose u večno odvijajućoj borbi. Ishod je da jedna pozicija privremeno nametne dominaciju i usmeri akciju, uz potencijal da u narednoj situaciji prevlada neka od suprotstavljenih perspektiva. Ovakav self je u službi samoregulacije i dijahrone stabilnosti ponašanja, ali inherentna neintegrisanost i nestabilnost

* Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-68/2020-14/200018).

** Email: sanja.grbic.psy@gmail.com

čine ga neprestano otvorenim za razvoj i promenu podstaknutu interakcijom u socijalnim i institucionalnim okruženjima. Promenu konceptualizujemo kao (a) pojavu novih ja-pozicija, koje se mogu razviti iz prethodnih, ali zadržavaju donekle *tenzičan* odnos sa njima i (b) promenu u odnosu moći između postojećih pozicija, tako da prethodno slabija pozicija ojača na uštrb prethodno snažnije.

Cilj istraživanja je ilustracija primene modela agonističkog selfa u mapiranju oblika razvoja i promene subjektivnosti. Prikazani rezultati deo su šireg istraživanja izvedenog na primeru profesionalnog identiteta nastavnika.

Metod. *Učesnice.* U istraživanju je učestvovalo ukupno 9 nastavnica predmetne i razredne različitog profesionalnog iskustva.

Instrument i prikupljanje podataka. Agenda za polustrukturisani intervju razvijena je na osnovu postavki teorije polifonog selfa. Podaci su prikupljeni u dva navrata: nakon inicijalne analize transkripata prvog intervjuja, sa pet učesnica smo izveli još jedan radi provere naših nalaza i prikupljanja dodatnih podataka, dok nam je njihov četiri validaciju obezbedilo u pisanoj formi.

Analiza. U analizi pojedinačnih studija slučaja smo se usmerili na definisanje (a) strukture profesionalnog selfa – glasova, tj. pozicija koje figuriraju u različitim situacijama i (b) njegove dinamike – odnose u koje ove pozicije ulaze. U transverzalnoj fazi tematski smo grupisali odnose između pozicija koji ukazuju na razvoj i promenu. Analiza smo izveli kolaborativno, kroz kontinuirano pregovaranje i revidiranje interpretacija u svetlu novih uvida.

Rezultati. U nastavku ćemo prikazati podatke o izdvojenih šest formi razvoja i promene agonističkog selfa, koji predstavljaju deo šireg istraživačkog projekta. Naši zaključci zasnovani su na dijahroniji u nastanku glasova koju su učesnice sugerisale i na promenama identifikovanim kroz poređenje prvog i drugog intervjuja.

1. Identifikacija: *kritičko preuzimanje ideologije.* Glasovi su u sledećem odnosu: jedan glas se čini razvojnijim i on je nosilac profesionalno relevantne vrednosti; drugi glas je mlađi, „moderniji“. Mlađi glas u velikoj meri deli ideološku poziciju sa starijim glasom, ali postoje aspekti u kojima se pozicije ova dva glasa razlikuju. Primer za to je odnos Porodičnog glasa i glasa Edukator:

Edukator se identifikuje sa vrednostima pravednog i voljenog nastavnika koji je entuzijasta, personifikovanih u Porodičnom glasu: *Ako si dovoljno jak i želiš da se boriš i entuzijasta si, ... pa gurneš tu neku anksioznost.* Međutim, Edukator poručuje Porodičnom glasu da nastavnik danas mora da bude inovativan, fleksibilan, psiholog: *Vremena su se mnogo promenila i oni ... ne bi to podneli. Promenio se odnos dece ... ja moram da igram neke uloge drugačije od njih.*

2. Diferencijacija: *od jednog starijeg ka dva nova glasa.* Ova kategorija razlikuje se od prethodne u tome što se dve profesionalne vrednosti, personifikovane u jednom starijem glasu, razdvajaju na dva nova glasa. „Mlađi“ glasovi sadrže deo starije ideologije, ali mogu razviti i sopstveno stanovište. Primer uključuje Očev glas, Učitelja i Prijatelja:

Iz Očevog glasa koji poručuje da je potrebno biti strog i insistirati na disciplini, ali i da se deca vaspitavaju ljubavlju i podrškom, diferenciraju se dva „moderna“. Učitelj je autoritet koji drži granicu, on: ... *Sve radi po pravilima... jer samo na taj način nešto može da se postigne.* Kao i Očev glas, Prijatelj smatra da se ... *deca vaspitavaju ljubavlju... bitnije je to nego kad se ko rodio i umro,* ali razvija i svoju poziciju o važnosti spuštanja na nivo deteta.

3. Fragmentacija: *ekstremizacija ideologije dominantnih glasova.* Kategorija obuhvata glasove koji dele značajan deo ideologije, pri čemu pretpostavljamo da se „mlađi“ glas fragmentisao od starijeg, ekstremizovao početnu poziciju i učinio njeno sprovođenje urgentnim, kroz posezanje za sredstvima koja su za stariji glas neprihvatljiva. Primer je glas Babaroge koji je fragmentisan od Porodičnog glasa:

Babaroga, u susretu sa “modernom” decom, ideologiju uspostavljanja autoriteta i poštovanja, koju deli sa Porodičnim glasom, sprovodi oslanjajući se na oštra sredstva koji su nelegitimna iz perspektive starijeg glasa: *Sećam se bake: „Ako te ne slušaju ti pričaj sve tiše, ili ćuti!“ Ma oni jedva dočekaju da ti ćutiš... Oni reaguju samo na brze stvari. I dramatične i dinamične.*

4. Profesionalizacija: *zamena ličnog profesionalnim.* Glas koji personifikuje frustraciju, za koji se čini da dolazi iz ličnog konteksta, brani vrednosti na emocionalno neregulisan način (vika, ljutnja, inat). Kontinuirano osporavanje ove pozicije od strane drugih u profesionalnom kontekstu vodi pojavljivanju novog glasa, koji na prihvatljiv način zastupa datu važnu ideologiju. Primer uključuje Učiteljski glas o pravičnosti, Emotivnu i Tolerantnost:

Emotivna je prenetu u profesionalni kontekst, gde je burno reagovala na ugrožavanje Učiteljskog glasa o pravičnosti: *Moji kažu evo je ova Kalimero, uvek mora pravda ...* Emotivnu često zamenjuje Tolerantnost: *Budi mirna, take it easy... sve što se kaže na staložen način više dopre do ljudi nego kroz galamu.*

5: Kontrateža: *pojava alternativne pozicije.* Postoji ideološka pozicija koja je moćna, ali čije realizovanje podrazumeva zadovoljenje visokih zahteva, a u začinjaju je njoj alternativna pozicija, čije jačanje ima potencijal da oslabi prethodnu i smanji visinu očekivanja. Primer je glas Ambicioznosti koji „biva ublažen“ glasom Opušteno i bez prisile:

Ambicioznost je neguje takmičarski duh i za to je spremna da ide *do one granice... plastično, da osetim da mi se znoj sliva niz leđa.* Kao alternativa tom glasu pomalja se pozicija koja nosi poruku: *Kad dođe trenutak takmičenja – (učenica) ne treba da se opterećuje tim... onda opušteno i bez prisile.*

6. Smena ideologa: *kontekstom uslovljena promena odnosa snaga suprotstavljenih pozicija.* Jedna pozicija uspeva da se nametne, te se njena ideologija sprovodi, a nosilac alternativne ideologije je u poziciji otpora. Usled promene u obrazovnom kontekstu, odnos snaga se menja i glas otpora postaje glas čija se ideologija sprovodi. Primer je odnos između Predavača i Motivatora, koji se između dva intervjua znatno promenio:

Savremeni obrazovni kontekst prvobitno osnaži Motivatora, koji zastupa interaktivan i inovativni pristup i podsticanje učenika: *Ja sam tu da im dam vetar u leđa*. Delegitimizacija koja dolazi od strane roditelja i institucionalnog konteksta, koji šalje kontradiktorne poruke i otežava inovacije, vodi slabljenju ideologije Motivatora: *Javlja se glas Nije do tebe*. Time jača pozicija Predavača koji ... *Prosto prenosi činjenice i osnovna znanja*. Predavač je sad *kostur*, a Motivator *začin*.

Diskusija i zaključak. Empirijski nalazi vezani za profesionalni identitet nastavnika sugerišu koncipiranje agonističkog selfa kao *arheološki strukturisanog* modela subjektivnosti. Podaci podržavaju tezu da postoji proces sedimentacije vrednosti u intrapsihički svet. Kasniji, moderni profesionalni glasovi, nastali kroz identifikaciju sa pozicijama koje personifikuju starije vrednosti, modifikuju početnu ideološku poziciju u skladu sa zahtevima savremenog okruženja, čime ulaze u tenzični odnos „kritičkog prihvatanja“ spram starijih glasova (kat. 1 i 2). Pojedini glasovi „otcepljeni“ od glavnih ideoloških pozicija imaju specifičnu funkciju u profesionalnom okruženju, koja im donosi ambivalentan status: fragmenti omogućavaju preko potrebno održanje profesionalnog smisla, ali njihov „pošto-poto“ način delovanja i gruba sredstva ih deklarativno čine nepoželjnim (kat. 3). Još jedan oblik razvoja podrazumeva da razvojno raniji glasovi, koji raspolažu dečijim sredstvima borbe (”przničavi” nastupi), u profesionalnom kontekstu bivaju delegitimizovani i, zahvaljujući iskustvu, zamenjeni pozicijama koje na uzrasno i kontekstualno adekvatan obezbeđuju sprovođenje vrednosti (kat 4). Promena podrazumeva i pojavu glasa koji personifikuje kontrapoziciju ideološki jakom glasu, čime se smanjuje psihološka napetost koju zahtevi tog glasa proizvode i poboljšava samoregulacija (kat. 5). Konačno, izvor promene može biti profesionalni kontekst koji, legitimizacijom nekih vrednosti na uštrb drugih, može voditi promeni odnosa snaga između suprotstavljenih ideologija (kat 6). Prikazana kategorizacija oblika razvoja i promene, načinjena na osnovu podataka koji su imali drugačiji fokus, može poslužiti kao izvor korisnih hipoteza u budućim studijama koje bi bile specifično dizajnirane da istraže procese transformacije agonističkog selfa. Takođe, na osnovu nalaza mogu se mapirati mesta za intervencije u cilju podrške profesionalnom razvoju nastavnika.

Ključne reči: *agonistički self, ja-pozicija, odnosi moći, razvoj, profesionalni identitet nastavnika*.

Literatura

- Bahtin, M. (1967). *Problemi poetike Dostojevskog*. Beograd: Nolit.
- Bamberg, M. G. (1997). Positioning between structure and performance. *Journal of narrative and life history*, 7(1-4), 335-342.
- Bamberg, M. G. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology*, 21(1), 3-24.
- Bruner, J. S. (1991). The narrative construction of reality. *Critical inquiry*, 18(1), 1-21.
- Bruner, J. S. (2003). Self-making narratives. In R. Fivush, & C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 209-226). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20(1), 43-63.
- Erikson, E. H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Fuko, M. (1978). *Istorija seksualnosti: volja za znanjem*. Beograd: Prosveta.
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. New York: Basic Books.
- Gutvajn, N., i Džinović, V. (2019). *Identitet neuspešnog učenika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748-769.
- Hermans, H. J. M. (2018). *Society in the self: A theory of identity in democracy*. New York, NY: Oxford University Press.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. New York: Norton.
- McAdams, D. P. (1996). Personality, modernity, and the storied self: A contemporary framework for studying persons. *Psychological inquiry*, 7(4), 295-321.
- McAdams, D. P. (2003). Identity and the life story. In R. Fivush, & C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 187-207). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nelson, K. (2003). Self and social functions: Individual autobiographical memory and collective narrative. *Memory*, 11, 125-136.
- Džinović, V. (2020). The Multiple Self: Between Sociality and Dominance. *Journal of Constructivist Psychology* (online first). doi: 10.1080/10720537.2020.1805063
- Vigotski, L. S. (1960/1996). *Istorija razvoja viših psihičkih funkcija. Sabrana dela, tom 3*. Beograd: Zavod za udžbenike.